

es-SEMİN VE GAİBUL- KUR'ANINDAKİ METODU

Doç.Dr.Şükrü Arslan

Garibu'l-Kur'an'ların en yaygın en muteber ve en çok istifade edilenlerinden biri hiç şüphesiz er-Rağıb el-İsfehâni (540/1145)'nin el-Müfredât'ıdır. Telif edildiğinden beri kaynak bir eser olarak büyük kabul görmüş ve görmeye de devam etmektedir. Ahmed b. Yusuf es-Semîn'in yani müellifimizin çalışmamıza konu teşkil eden " 'Umdetu'l-Huffâz " na yazdığı önsözündeki ifadelerinden el-Müfredât'ın eksikliklerini tamamlama iddiasında olduğu anlaşılmaktadır. O'nun böyle bir iddiada bulunması, söz konusu eserin tarafımızdan dikkatle incelenmesine vesile oldu. el-Müfredât ile karşılaştırılarak incelenmesi sırasında yer yer el-Müfredât'tan nakiller yaptığı, onda bulunmayan husulara yer verdiği, kimi zaman da onu tenkid ettiği görüldü. Bu durumda 'Umdetu'l-Huffâz, el-Müfredât'ın bir nevi kritiği de sayılabilir. Dolayısı ile onun daha iyi tanınmasına, eksik ve kusurlu yönlerinin bilinmesine yardımcı olacak, ona olan güven ve itimadı artıracak tereddüde mahal bırakmayacaktır. İşte bu duygularla bu konuyu incelemek istedik.

'Umdetu'l-Huffâz'ın biraz daha detaylı incelenmesi, bir makaleye sığacak şekilde tanıtımının yapılması ve bunun faydalı olacağı kanaati hasıl oldu. Ashında eser, daha kapsamlı bir çalışmayı gerektirecek kadar geniştir. Biz bu kadarının dahi faydalı olacağı, belki ileride daha geniş bir araştırmaya zemin hazırlayacağı inancındayız.

İsmi

Kaynaklarda bazı ufak farklılıklar bulunmakla beraber müellifimizin tam ismi; Şihâbuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhîm

es-Semîn el-Halebî en-Nahvî eş-Şaffî ¹ dir. Halepli olduğu için el-Halebî nisbesini almışsa da daha çok es-Semîn nisbesiyle tanındığını görmekteyiz.² Bir hayli şişman olmalıdır ki bu nisbe verilmiş olsun. Bazı kaynaklarda nisbesi İbnu's-Semîn şeklinde verilmiştir ³. Eski ve en önemli kaynakların ekserisinde es-Semîn olarak verilmesinden bunun daha yaygın olduğu anlaşılıyor.

Memleketi

Halebî nisbesinden Halep'li olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Kahire'ye gelip oraya yerleştiği mezkurdur ⁴. Bir ara İskenderiye'de de bulunmuştur ⁵.

Yaşadığı Ortam

es-Semîn'in hayatı belki çocukluk devri hariç Mısır'da geçmiştir. Hicri yedinci asrın ikinci yarısı ile sekizinci asrın ortasını biraz aşan devirde yaşamıştır ki bu dönemde Mısır'a Memlûkler hakim idiler.

Memlûkler devri siyasi açıdan son derece istikrarsız bir devir olmuştur. İstikrarsızlık hem içeride hem de dışarıda sürüp gitmiştir. Sultanlardan pek azı yatağında ölmüş, en güçlü memurlar dahi

¹ es-Suyutî, Celâluddîn Abdurrahmân, Buğyetu'l-Vuât, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz, s.175; es-Suyutî, Husnu'l-Muhâdara fî Ahbârî Mısır ve'l-Kahire, Matba'atu'l-Mevsûât, Mısır, tarihsiz, I, 257; İbnHacer, Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî, ed-Duraru'l-Kâmine, Dâru'l-Kutubi'l-Hidiviyye, Mısır, tarihsiz, I, 360; İbnu'l-İmâd, Şezerâtu'z-Zehab, Dâru'l-Mastra, Beyrut, 1979, I, 179; İbnu'l-Cezerî, Şemsuddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ, Neş. G. Bergstrasser, Mısır, 1932, I, 152; ed-Dâvûdî, Şemsuddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed, Tabakâtu'l-Müfessirin, Beyrut, tarihsiz, I, 101; Brocckelmann, Karl, Geschichte der Arabischen, s. II, 137-138; Kehhâle, 'Umar Rida, Mu'cemu'l-Muellifin, Dimâşk, 1957, II, 211; ez-Zirikli, Hayruddin, el-A'lâm, üçüncü baskı, tarihsiz, I, 260.

² ed-Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfessirin, I, 101.

³ Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, İst, 1972, II, 1166; Bilmen, Ö.Nasûhi, Büyük Tefsir Tarihi, İst. 1974, II, 563. Ellimizdeki yazmanın ketebesinde müellifimizin ismi " Ahmed b. Yusuf b. Muhammed Mesûd b. İbrâhîm " şeklinde verilmiştir.

⁴ es-Suyutî, Buğye, s.175; İbn Hacer, Durer, I, 360; İbnu'l-İmâd, Şezerât, VI, 179.

⁵ İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-Nihâye, I, 152.

görevlerini üç beş sene sürdürmüşlerdir. Nice kadılar vardır ki on sekiz kadılığa getirilmiş ve azledilmişlerdir ⁶.

İçeride ve dışarıda istikrarsızlığın devam etmesine rağmen ekonomik ve özellikle ilmi yönden oldukça parlak bir devir yaşanmıştır. Mısır ve Suriye'de Eyyübîler'in zengin mirasını devir alan Memlûkler ⁷ ekonomiyi bulunduğu yerden daha ileri seviyeye götürmüşlerdir. Memlûkler devrinde Avrupa ile Hindistan ticaret yolu üzerinde olan Mısır ve Suriye'de ticaret son derece gelişmiş, ziraate de önem verilerek ⁸ büyük bir ekonomik refah sağlanmıştır ⁹.

Biraz önce ifade edildiği gibi ilmi gelişme, Mısır tarihinde daha önce görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Zira Mısır o devirde, İslâm âleminin büyük bir kısmının merkezi haline gelmişti. Doğuda Moğol istilası sonucu Abbâsî ve Büyük Selçuklu devletinin fonksiyonunu yitirmesi, Batıda Endülüs Emevî devletinin zayıflaması Mısır'ı merkezileştirmiş, ilim odak merkezlerini Bağdat, Buhara, Nisâbur, Rey, Kurtuba ve diğer yerlerden Mısır ve Suriye'ye kaydırmıştır. Buralardan Şam ve bilhassa Memlûklerin idare merkezi olan Kahire'ye ilmi göç olmuş ¹⁰ biraz da sultanların ilme ve ilim adamlarına değer görmeleri diğer yerlerden pek çok âlimin buralara gelip yerleşmesine sebep olmuştur. Dolayısı ile de çok hızlı ilmi gelişme zuhur etmiştir. Memlûk Sultanları, Eyyübîler ve daha önceden kalan medreselere yenilerini eklemişlerdir. Medreseler öylesine gelişmiştir ki fıkıh, tefsir, hadis, kıraat ilimlerine dair ihtisas medreseleri teşekkül etmiştir ¹¹. Memlûkler, Eyyübîlerin sünneleştirme politikalarını da

⁶ Brockelmann, Karl, Tarihu's-Şu'ubi'l-İslâmiyye, Arapçaya tercüme Nebih Emin Fâris ve Münir Ba'lebekki, Beyrut, 1969, s.369-370.

⁷ Bosworth, C.E.İslâm Devletleri Tarihi, Türkçeye tercüme, E.Merçli ve M.İpşirli, İst., 1980, s.82.

⁸ Brockelmann, Tarihu's-Şu'ubi'l-İslâmiyye, s. 372.

⁹ Bosworth, İslâm Devletleri Tarihi, s. 84.

¹⁰ İbn Şâkir el-Kutubi, Fahrüddin Muhammed b. Ahmed, Fevatu'l-Vefeyât, Kahire, 1551, II, 306; İbn Tağrıberdi, Cemâluddin Ebî'l-Mahâsin Yusuf, en-Nucûmu'z-Zâhire, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, VII, 216; el-Makkari, Ahmed b. Muhammed, Neihu't-Tîb, Nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru'l-Kutubi'l-Arabîyye, Beyrut, tarihsiz, III, 29; CorcZeydân, Tarihu Âdâb'l-Lugat'l-Arabîyye, Nşr. Şevki Dayf, Dâru'l-Hilâl, tarihsiz, III, 122, 151.

¹¹ Zağlûl, Muhammed Selâm, el-edebu fi'l-Asri'l-Memlûki, Daru'l-Maârif, Mısır, 1971, I, 109.

devam ettirmişler, sünni mezheplere has medreseler de inşa etmişlerdir ¹². Celaluddîn es-Suyutî, es-Salâhiyye medresesinin dünyanın en büyük medresesi olduğunu söyler ¹³. Medreselerin malî finansmanını karşılamak için zengin vakıflar tesis edilmiş, zenginler de büyük bağışlarla vakıf hizmetine katılmışlardır ¹⁴.

Tesis edilen vakıflarla malî ihtiyaçları temin edilen medreselerin yanı başına kütüphaneler de kurulmuş ¹⁵ ve bu kütüphanelerin idaresi ilim adamlarına verilmiştir¹⁶.

Kanaatımızca Memlûk'lerin ilmi faaliyetlere gazlıca önem vermeleri biraz da şuradan ileri geliyordu : Bilindiği gibi Memlûkler gerek Bahri kolu olsun gerekse Buref kolu olsun Arap değillerdi. Birinciler Türk, ikinciler Çerkez'diler. Yerli halk ise büyük ekseryetle Arap'tı. Bu nedenle de Sultanlar hakla kendilerini benimsetmek ve halkın desteğini sağlamak için ilme, ilim adamlarına değer vermişler, medrese ve kütüphanelere ihtimam göstermişlerdir. Belki bundan daha önemli bir faktör de şudur : Memlûk sultanları İslâm âleminin liderliği peşindedirler¹⁷. Bunun yollarından biri de hiç şüphesiz ilim yolundan geçer. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi bu devirde Memlûk ülkesine ilmi göç hızlanmış, Mısır İslâm dünyasının ilim merkezi haline gelmiştir ¹⁸. Osmanlılar'ın yükselme devrine kadar Türk'lerden de pek çok kimsenin buralara gittiği büünen bir vakıdır.

Memlûk'ler devrinde çok sayıda büyük âlim yetişmiştir. Bu kıymetli âlimler, dil ve dinî ilimlerde sayıca pek fazla hem de çok değerli eserler vücuda getirmişlerdir. Söz konusu eserler Memlûkler devrindeki ilim durumu ortaya koyan birer belge sayılırlar.

¹² Adı geçen eser, I, 106.

¹³ Adı geçen müellif, Husnu'l-Muhâdara, Tah. Muhammed Ebu'l-Fadî İbrahim, Matbaat İsâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1967, II, 257.

¹⁴ Brockelmann, Tarihu's-Şu'ubi'l-İslâmiyye, s. 371.

¹⁵ el-Kalkaşandî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali, Subhu'l-A'şâ, Tab'atu'l-Emîrîyye, tarihsiz, I, 467.

¹⁶ Aşur, Sacîd Abdulfettah, el-Mucteme'u'l-Mısırî fî Asri's-Selâtin ve'l-Memâlik, Kahire, 1962.

¹⁷ Zağlûl, el-Edebu fî'l-Asri'l-Memlûkî, I, 106-107.

¹⁸ Adı geçen eser, I, 109.

Müellifimiz işte böylesine müsait ilmi bir ortamda yetişmiş ve yaşamıştır.

Kaynaklar es-Semîn'in hayatının muhtelif yönlerini karanlıkta bırakmışlardır. Ailesi hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. Çocukluğunu nasıl geçirdiği, Mısır'a ne zaman geldiği de belli değildir. Doğum tarihi bile meçhuldür. Bu bakımdan kaç yıl yaşadığını dahi bilememekteyiz. Bize ulaşan bilgilerden O'nun Halep'li olduğunu, Mısır'a geldiğini, tahsilini burada yaptığını öğreniyoruz. Kaynaklarımızın bildirdiğine göre müellifimizin en önemli hocası Ebû Hayyân el-Endülûsî (öl.745/1344)'dir. Kendisinden nahiv ve diğer ilimleri öğrenmiş, akranlarına üstünlük sağlayıncaya kadar O'nun yanından ayrılmamıştır. Kıraat ilimlerini Takıyyussâ'ig'den almış, Yunus ed-Debbûsî ve zamanının diğer âlimlerinden hadis okumuş, İskenderiye'de Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-'Ussâb'dan da kıraat ilimlerini tahsil etmiştir ¹⁹.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Ebû Hayyân ile olan beraberliği uzun süre devam etmiş ve İ'râbu'l-Kur'an'a dair eserini ona arz ederek üzerinde beraber tartışmışlardır ²⁰.

es-Semîn resmî vazife de almış, İbn Tulûn caminde kıraat, nahiv ve Şafî'î fıkıhı okutmuş, evkaf bakanlığı yapmış ve kadılığa vekâlet de etmiştir ²¹.

Daha önce de ifade edildiği gibi müellifimizin doğum tarihi meçhul olduğundan kaç yıl yaşadığını bilememekteyiz. Onun ebû Hayyân ile olan beraberliğinden istifade ederek bir tahminde bulunmamız mümkündür. Ebû Hayyân 679/1281 yılında memleketi olan Gırnata'dan ayrılmış, Mısır da dahil pek çok yeri dolaşmış,

¹⁹ İbn Hacer, ed-Dureru'l-Kâmine, I, 360; es-Suyutî, Buğye, s.175, ve Husnu'l-Muhâdara, I, 257; İbn 'İmâd, Şezerât, VI, 179; ed-Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfesssîn, I, 100; İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-Nihâye, I, 152.

²⁰ İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-Nihâye, I, 152.s

²¹ es-Suyutî, Buğye, s.175 ve Husnu'l-Muhâdara, I, 257; İbn Hacer, ed-Dureru'l-Kâmine, I, 361; İbnu'l-'İmâd, Şezerât, VI, 179; ed-Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfesssîn, I, 100.

dersler okumuş, sonra tekrar Mısır'a gelip yerleşmiştir. 698/1298 yılında hocası İbn en-Nahhâs'ın ölümü üzerine onun yerini almıştır²². Buna göre ebû Hayyân'ın memleketinden ayrılışı ile hocasının yerine müderris olması arasında onsekiz yıllık bir süre vardır. Eğer es-Semîn, Ebû Hayyân müderris olduktan sonra ona intisab etmiş olsa ve o zaman 15-20 yaşlarında bulunmuş olsa yaklaşık olarak 678 tarihinde doğmuş olabilir.

es-Semîn 756/1335 tarihinde vefat etmiştir. Yukarıdaki tahmin dikkate alınacak olsa 75-80 yıl civarında bir ömür sürmüştür, denilebilir.

Eserleri

Kaynaklarda mevcut bilgilerden müellifimizin, tefsir, kıraat, nahiv, fıkıh ve edebiyat konularında eser yazdığı anlaşılmaktadır. Bilinen eserleri şunlardır :

- 1) Tefsiru'l-Kur'an
- 2) İ'râbu'l-Kur'an
- 3) Şerhu Teshîl'l-Fevâid
- 4) el-Kavl'l-Veciz fi Ahkâmî Kitâb'l-Azîz
- 5) 'Umdetu'l-Huffâz fi eş-Rafî'l-Elfâz
- 6) el-'Ikdu'n-Nadîd fi Şerh'l-Kasîd (Şatîbiyye şerhi) ²³
- 7) Kitabu'n-Nahvi ve'l-İ'râb ²⁴
- 8) Şerhu Kasideti'n-Nâbigati ²⁵.

Yukarıda isimleri verilen eserlerden son ikisi kaynaklarda zikredilmemiştir. Bu iki eserin varlığını 'Umde'deki atıflarından anlamaktayız.

²² İbn Hacer, ed-Duraru'l-Kâmine, Matba'atu'l-Medenî, tarihsiz, V, 71; es-Subkî, Tabakâtu's-Şafi'iyye, IX, 277.

²³ Eserleri için bkz. es-Suyutî, Buğye, 175; İbn Hacer, ed-Duraru'l-Kâmine, I, 361; İbnu'l-İmâd, Şezerât, VI, 179; İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-Nihâye, I, 152; İsmail Paşa, Hediyetu'l-Ârifîn, İst., 1951, II, 111; 1951; ez-Zırıklî, Mu'cemu'l-Müellifîn, II, 211.

²⁴ Misal için bkz. 'Umdetu'l-Huffâz, vrk.47 b, 55 b.

²⁵ 'Umdetu'l-Huffâz, vrk. 15 a.

Ayrıca kaynaklarda " Şerhu't-Teshîl " olarak geçen eserin isminin " İdâhu's-Sebil ilâ Şerhi't-Teshîl " olduğunu yine " Umde " dedi atıflardan anlamaktayız ²⁶.

ed-Dâvûdî (945/1538) Tabakât'ında müellifimizin eserlerini iyi olarak vasıflandırır, İ'râbu'l-Kur'an'ında güzel münakaşalar olduğuna işaret eder ²⁷.

Yerinde ifade edildiği gibi es-Suyutî (911/1505) de yine İ'râbu'l-Kur'an'ını ²⁸, İbnu'l-Cezerî (833/1429) ise Şerhu's-Şâtıbiyye'sini övmüşlerdir ²⁹.

es-Semîn'in tefsirinin Suudi Arabistan'da basılmakta olduğu söylenmektedir. Fakat piyasaya çıktığından haberdar değiliz. İ'râbu'l-Kur'an'ının muhtelif yerlerinde yazmaları olduğu kaynaklarda mezkurdur. Yusuf süresinin sonuna kadarki kısmı Ahmed Muhammed Harrat tarafından edisyon kritiği yapılmış ve 1986 yılında cilt halinde Beyrut'ta basılmıştır. Diğerleri için bir şey söyleyemiyoruz.

es-Semîn, eserlerinden en son " 'Umdetu'l-Huffâz'ı kaleme almıştır. Konumuzu teşkil eden bu kitabında yukarıda isimleri zikredilen diğer eserlerinin hepsine atıflarda bulunmuştur. Buradan " Umde " yı diğerlerinden sonra yazdığı anlaşılmaktadır.

Kaynakların vermiş olduğu bilgilerden es-Semîn'in pek çok ilim dalında temayüz ettiği, nahiv, tefsir, kiraat, fıkıh, fıkıh usulü, dil edebiyat ve daha başka ilimlerde zamanının otoritelerinden olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Celâluddin es-Suyutî müellifimizin İ'râbu'l-Kur'an isimli eseri hakkında şöyle der : İ'râbu'l-Kur'an sahasında pek çok kimse eser yazmıştır. Bunlardan en meşhuru el-'Ukberî (616/1219)'niniki genişlik vermuhteva bakımından ise en önemlisi es-Semîn'inkidir ³⁰. İbnu'l-Cezerî de müellifimizin bir kısım kaynaklarda "Şerbu's-Şâtıbiyye" ismiyle geçen "el-'Ikdu'n-Nadid" adlı eseri

²⁶ Bkz. Umdetu'l-Huffâz, vrk. 18 b.s

²⁷ Bkz. Adı geçen eser, I, 100.

²⁸ Bkz. el-İtkân fi 'Ulûm'l-Kur'an, el-Mektebetu's-Sekâfiyye, Beyrut, I, 179.

²⁹ Bkz. Gâyetu'n-Nihâye, I, 152.

³⁰ Bkz. el-İtkân, Matba'at Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1951, I, 179.

hakkında bir benzeri daha yoktur ³¹ gibi övücü ifadeler kullanır. Bunlar, yukarıdaki bilgileri doğrulamaktadır.

'Umdetu'l-Huffâz, Metodu ve Özellikleri, Kaynakları, Garibu'l-Kur'an'lar Arasındaki Yeri

Müellifimiz eserine besmele, hamdele ve salvele ile başlamış, eseri kaleme alışındaki maksadını örneklerle kısaca izah etmiş, metodu ve tertibi hakkında bazı açıklamalarda bulunmuş, basit örnekler vermiştir.

Şimdi bu konuları bir makale çerçevesinde ele alarak incelemeye çalışalım.

a- İsmi

Müellif eserine " 'Umdetu'l-Huffâz fi tefsiri eş-Rafî'l-Elfâz " ³² adını verdiğini söylemekle yetinmiş, açıklayıcı bilgi vermemiştir.

Görüldüğü gibi müellifimiz eserine zamanın âdetine uyarak kafiye isim koymuştur.

b- Hedefi

Müellifimiz eserini kaleme alışındaki gayesini şöyle açıklamaktadır :

İlim ehli bu konuda gayet değerli ve muteber kitaplar yazmışlardır. Meselâ Ebü 'Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Heravi (401/1010)'nin Garibu'l-Kur'an'ı, Muhammed Ebî Bekr b. Azîz es-Sicistânî (330/941)'nin Garibu'l-Kur'an'ı ve Ebu'l-Kasım er-Râgîb el-İsbahânî'nin el-Müfredât'ı gibi. Ancak kısa oluşları nedeniyle ihtiyaca cevap vermekten uzaktırlar. er-Ragîb'in eseri öncakilere nisbetle daha geniş ve detaylıdır. Bununla beraber açıklanmasına şidetle ihtiyaç

³¹ Gâyetu'n-Nihâye, I, 152.s

³² Bkz. 'Umdetu'l-Huffâz, Vrk.2 b.

duyulan bir çok lafza değinmemiş, her hangi bir işarette de bulunmamıştır. Hal böyle iken Kur'an'da bulunmayan veya sadece ileri derecede şâz kıraatlerde geçen kelimelere yer verdiği görülür. Meselâ :

والله اخرجكم من بطون امهاتكم 33 نظر والله اخرجكم من بطون امهاتكم
âyetinde okduğu gibi ki asla böyle okunmaması gerekir 34. Bunun yanında bilinmesinde umumi ihtiyaç bulunan bazı maddeleri almamıştır. Meselâ 35 الزمانية âyetindeki ز ب ن maddesi , قرش , والشجرة الملعونة 37 gibi قرش , كالحون , قرش daki , كالحون , قرش daki , gibi 36. Biz bunları tenkid olarak değil, sadece bir noktaya açıklık kazandırmak için söylüyoruz.

Diğer taraftan bazı müfessirlerin, lafızları âyette kinâye oldukları şeylerle açıkladıklarım görmekteyiz. Meselâ : والشجرة الملعونة 37 yi Ebû Cehl, yahut onun gayesi ya da görüşünün kısalığı ile tefsir etmeleri, سبحة الله , سبحان الله 38 yi الباقيات الصالحات gibi لا اله إلا الله , والحمد لله , سبحان الله , 39 gibi lûgat cihetinden ilgileri olmayan ancak Allah Taâla'nın senası ile açıklamaları gibi 39.

Biz, müellifimizin yukarıdaki açıklamalarına bir şey eklemeyecek, sonunda bir değerlendirme yapmakla iktifa edeceğiz.

Müellif, eserini kaleme alışımda iki tip okuyucuyu hedef almıştır. Konuyla ilgili olarak şöyle demektedir :

إنما وضعته لمن شد أتيا من علم النحر اعرابها و تصرفها فهو الذي يعرف قدره ،
و اما من عداها فلا ينتفع منه إلا لمجرد التفسير

İğrab ve çekim yönünden nahiv ilmi ile uğraşanlar için onu

33 Nahl sûresi, 78.

34 Bkz. 'Umdetu'l-Huffâz, vrk. 1 b- 2 a.

Not: Müellifimizin şâz kıraatla ilgili olarak söylediği husus " el-Müfredât'ın Daru'l-Ma'rife, Beyrut baskısından araştırıldı, böyle bir duruma rastlanmadı. Ayrıca İbn Cinn'in Kitabü'l-Muhtasab fî Şerti Şevazzil-Kıraât'ına, İbn Hâleveyh'e de bakıldı oralarda da görülmedi. elimizdeki nüsha redaksiyon görmüş olabilir. Zira es-Semin'in görmeden böyle bir iddiada bulunacağına ihtimal vermek istemiyoruz.

35 Zâriyât sûresi, 1.

36 Sözü edilen madde el-Müfredât'ın Daru'l-Ma'rife, Beyrut tabında mevcut değildir.

37 İsrâ sûresi, 60.

38 Kehf sûresi 46 ve Meryem sûresi 76.

39 Bkz. 'Umdetu'l-Huffâz, vrk. 2 a.

kaleme aldım, böyle kimseler onun değerini takdir ederler. Nahiv ve sarf ilimleriyle ilgilenmeyenler ise eserin bu yönünden istifade edemezler. Ancak onlar Kur'an'ı lafızların açıklamalarından faydalanırlar. Meselâ **الاب** kelimesinin otlak, mera, **الزانية** " zabita (kolluk kuvvetleri)" kelimeleri ve benzerleri gibi.

Demek istiyor ki Kur'ani kelime ve tabirlerin sadece manalarını öğrenmek isteyenler, onlardan ne murad edildiğini anlamak durumunda olanlar istedikleri yeterli bilgiyi bulabileceklerdir. Ancak bunun da ötesinde söz konusu kelimelerin sentaks yönleri hususunda bilgi sahibi olmak isteyenler için de yeterli bilgi verilmiştir.

Müellifimizin yukarıda aldığımız ifadelerinden onun kelimelerin etimolojisine eğilmek isteyenleri yeglediğini, birinci derecede bunlara önem verdiğini söyleyebiliriz. Bu durum müellifin gerek onlara verdiği öncelik sırasından gerekse ifade şeklinden anlaşılmalıdır. Zira o, söz konusu ifadesinde " onlar onun değerini takdir ederler, diğerleri ise sadece lafızların manalarının açıklanmasından yararlanırlar " demekle bunu belirlemiş olmaktadır.

c- Tertibi

Müellif eserin tertibini bizzat kendisi şöyle ifade eder : "Alfabetik sisteme göre düzenledik. Yani önce kelimenin ilk harfini sonra onunla beraber onu takip eden harfleri itibarıyla ele aldık. Yalnız kelimelerin kökünü esas aldık. Tertipte yapım ekleri nazarı dikkate alınmadı. Eğer kelime, yapım eki v. gibi kök harflerinden olmayan bir harfle başlıyorsa, yapım eki olan harf nazarı dikkate alınmadı, ondan sonra gelen kök harfi esas alındı. Meselâ **نعمت** kelimesinin **نعم** kökünden aranması gerekmektedir. Tabiiyatıyla ilk harfi hemze olduğu için hemzeden aranmayacaktır. **نعمد** ve **نعمين** kelimeleri de " ن " nun harfinden değil " ع " ayn maddesinden aranacaktır. **مكرم** kelimesi aynı esasa göre " م " mim harfinden değil " ك " kâf harfinden aranması icap eder.

Eğer kelimenin yapımı gereği kök harflerinden bir veya daha fazlası düşürülmüş yahut harf değişikliğine uğramış ise, yukarıda olduğu gibi kelimenin kökü bulunarak bu sıraya göre aranması gerekir. Meselâ " يعلم " ve " ايمان " kelimeleri gibi. Birinci kelime وعد , ikincisi ise امن kökünden aranacaktır. پ ve ل gibi harfi cerler yahut soru hemzesi gibi tek harften ibaret ve bir anlamı olan kelime yada lafızlarda ise ilgili maddelerde önce bunları verdik sonra harf sırasına göre konunun diğer maddelerine geçtik. Meselâ : " اب " , " اهد " ve " ابق " kelimeleri gibi "40.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi müellifimiz eserini modern sistem üzere yazmıştır. Eski âlimlerin çoğunun yaptığı gibi sûre ve âyet düzenine veya kelimenin son harfinden başlanılan sonra ilk harf sonra da iki ve üçüncü harfleri esas olan, son harfe bâb, ilk harfe fasl denilen ve Cevherî'ye nisbet edilen tertibi benimsememiştir. Müellifimiz eserinde ح maddesine kadar kelimenin ilk kök harfine bâb tabir etmiş, nadiren de ikinci harfi " ma'a " diye almıştır. Meselâ كتاب الخاء مع الهاء gibi. " خ " maddesinden itibaren nûn harfi hariç geri kalanların da ilk kök harfini konu başlığı olarak almış, yine ilk harfe bâb demiş, ikinci harfe ise " ma'a " edatı ile getirmiştir. Meselâ كتاب السين باب السين مع الهمزة gibi. Fakat مع ifadesini ilk başta meselâ hemze ile beraber kullanır, diğer harflerde bazen kullanır bazen de kullanmaz. Burada bir düzensizlik göze çarpar. Bunun dışında kelimelerin alfabetik sıraya dizilişi istisnalar dikkate alınmazsa gayet iyi yapılmıştır. Bu arada şunu da belirtmemiz gerekir ; Müellifimiz hemzeye çoğunlukla hemze tabir ettiği halde bazan elif diye adlandırdığı görülür.

Devamı var.

40 Bkz. 'Umdetu'l-Huffâz, vrk.2 a-b.

Not: 'Umdetu'l-Huffâz'ın elimizde bulunan nüshasında madde olarak veriler kelimelerin kökü نون gibi bitişik tarzda değil de kök harfleri ayrı ayrı münferid harfler şeklinde yazılmıştır. Bizce bu önemli bir noktadır. Zira Kûfe ve Basra ekollerinin kelime türetiminde isim veya fillin asıl olduğu çıkmazına düştükleri, çağdaş Arap gramercilerinden bazılarının çareyi, türemiş kelimelerin isim veya fill olduğuna bakmadan kök harflerinde aradıkları batırılınca 'Umde'deki bu şekil orijinal bir yaklaşım olarak kabul edilebilir kamusundayız.